

Univerzitetska misao - časopis za nauku, kulturu i umjetnost [ISSN: 1451-3870]

Vol. 23, str. 134-145, 2024. god., web lokacija gde se nalazi rad: <http://um.uninp.edu.rs>

Tematska oblast u koju se svrstava rad: Društvene i humanističke nauke / podoblast: Pedagogija

Datum prijema rada: 24. 08. 2022.

Datum prihvatanja rada: 30. 12. 2023.

UDK : 316.64-057.874:[351.78:316.7(497.11)

doi: 10.5937/univmis2423137M

077.5-057.874:004.738.5.056(497.11)

37.091.64:004.738.5(497.11)

Originalni naučni rad

STAVOVI UČENIKA OSNOVNE ŠKOLE O BEZBEDNOSNOJ KULTURI NA INTERNETU

Mina Mavrić

Univerzitet u Novom Pazaru

Novi Pazar, Srbija

mina.mavric@uninp.edu.rs

ORCID: 0000-0001-5754-4867

Maida Bećirović Alić

Univerzitet u Novom Pazaru

Novi Pazar, Srbija

maida.b@uninp.edu.rs

ORCID: 0000-0002-9738-6581

Semrija Smailović

Univerzitet u Novom Pazaru

Novi Pazar, Srbija

semrija.smailovic@uninp.edu.rs

ORCID: 0009-0000-0815-5048

Apstrakt

Problem istraživanja predstavljen u radu usmeren je na sagledavanje stavova učenika osnovne škole u pogledu poznavanja opasnosti koje postoje na internetu. Socio–demografska struktura uzorka, kao prediktorski model istraživanja omogućila je sagledavanje uticaja pojedinih varijabli na stavove učenika o opasnostima na internetu. To su: pol, razred, sredina življenja (selo-grad), struktura porodice, radni i obrazovni status oba roditelja. Istraživanje je obavljeno sa ciljem da se utvrdi da li se stavovi učenika u vezi prepoznavanja opasnosti na internetu statistički značajno razlikuju s obzirom na kontrolne varijable istraživanja. Istraživanjem su obuhvaćeni učenici osnovnoškolskog uzrasta. Rezultati istraživanja ukazuju da struktura i obrazovni status porodice kao značajne kontrolne varijable direktno utiču na prirodu stavova učenika o opasnostima na internetu. Statistički značajna razlika u stavovima je utvrđivana sa obzirom na uzrast, ali u odnosu na pol i radni status roditelja, statistički značajna razlika u stavovima učenika o opasnostima na internetu ne postoji.

Ključne reči: bezbednost, bezbedonosna kultura, opasnosti na internetu, porodica, stavovi učenika osnovne škole

SECURITY CULTURE ON THE INTERNET BASED ON THE OPINIONS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract

The research problem is aimed at looking at the opinions of elementary school students about knowing the dangers that exist on the Internet. The socio-demographic structure of the sample, as a predictor model of the research, enabled the perception of the influence of certain variables on students' attitudes about dangers on the Internet. These are: gender, class, living environment (village-city), family structure, work and educational status of both parents. The research was conducted in order to determine whether students' attitudes regarding the recognition of dangers on the Internet differ statistically significantly with respect to the control variables of the research. The research included primary school students. The results of the research indicate that the structure and educational status of the family as important control variables directly affect the nature of students' attitudes about dangers on the Internet. A statistically significant difference in attitudes was established with regard to age, but in relation to gender and the work status of parents, there is no statistically significant difference in the attitudes of students about the dangers of the Internet.

Keywords: security, safety culture, dangers on the Internet, family, attitudes of primary school students

UVOD

Različita shvatanja sadržine pojma bezbednosti kao postojane vrednosti koja omogućuje da se postigne nešto konstruktivno na planu pravde, morala i kulture uvrežena su u stavu da je „...čovjek bezbedan ako nije izložen opasnosti, kada je od ugrožavanja i povređivanja zaštićen njegov fizički, psihički i duhovni integritet, njegova privatnost, dostojanstvo i sigurnost, kada su zaštićene njegove slobode i prava, tj. kada mu je imovina zaštićena od otuđenja, uništenja ili oštećenja protiv njegove volje” (Stajić, Mijalković, Stanarević, 2006). Iz pojma bezbednosti proističe i pojam bezbednosne kulture: bezbednosna kultura je skup stavova, znanja, veština i pravila koji se manifestuju kao proces i ponašanje, a tiču se bezbednosti, o potrebi, načinima i sredstavima zaštite ličnih, društvenih i međunarodnih vrednosti od ugrožavanja. Kao deo opšte kulture koji obuhvata stavove, znanja, veštine, svest, solidarnost i participaciju, smelost, rizik i akciju, bezbednosna kultura na internetu u fokusu je potreba za analizom postojećeg stanja kao pitanje koje je bitno sa stanovišta korišćenja savremenih tehnologija i interneta od strane učenika.

Uvažavajući činjenicu da je bezbednosna kultura dece na internetu tema brojnih istraživanja, teorijskih rasprava i projekata, izloženost dece opasnostima na internetu je, prema podacima Centra za bezbedan internet Srbije, „bez koordinisane zaštite”. Disbalans koji postoji između nastojanja da je potrebno pokrenuti akcije edukovanja roditelja, staratelja i nastavnog osoblja o bezbednim načinima korišćenja interneta, s jedne i retkog nadgledanja aktivnosti dece na internetu od strane istih s druge strane (zato što smatraju da ne poseduju dovoljno znanja i veština da bi bili u stanju da

kontrolišu ponašanje dece na internetu), stvara prostor za postojanje rizika u smislu ugroženosti bezbednosti dece na internetu.

Rizično ponašanje na internetu obuhvata i razvijanje zavisnosti usled povećanog vremena provedenog na internetu, izloženost onlajn marketingu i reklamama neprimerenim dečjem uzrastu i informacionu bezbednost koja podrazumeva onlajn prevare (Šapić, 2016). Rezultati ranijih istraživanja Instituta za psihologiju o najrasprostranjenijim rizicima na internetu kao vodeće ističu u prvi plan prihvatanje zahteva za prijateljstvo od nepoznatih osoba (43% učenika osnovnih škola), omogućavanje uvida u lične profile (29% učenika) kao i odgovaranje na poruke nepoznatim osobama koje žele da uspostave neku vrstu kontakta sa decom (27% učenika). Polovina dece koja su doživela digitalno uznemiravanje sklona je da takve situacije pripiše zadirivanju i šali (Popadić, Kuzmanović, 2013).

TEORIJSKI PRISTUP PROBLEMU

Internet i moderne tehnologije bitno obeležavaju i oblikuju život ljudi, samim tim i učenika. Učenici osnovne škole, s obzirom na uzrast, u većem su riziku od negativnih uticaja interneta nego srednjoškolci i starija populacija. Internet osnovoškolci, a posebno stariji osnovci, koriste na dva načina: korišćenje interneta u obrazovne svrhe i korišćenje interneta u slobodno vreme.

Slobodno vreme učenika je vreme kada učenik nije u školi ili nije na nastavi u školi. Ovo vreme je izvan područja intencionalnog i institucionalnog vaspitanja, ali institucije i te kako mogu i treba da utiču na oblikovanje slobodnog vremena učenika – škola, porodica i društvena zajednica.

Slobodno vreme učenik provodi u svojoj porodici i izvan porodice. Osnovni model zajedničkog vremena sa porodicom podrazumeva zajedničko obedovanje i zajedničke aktivnosti: gledanje televizije, igranje društvenih igara, porodične praznike, putovanja i posećivanje kulturno-umetničkih, sportskih manifestacija i sl. U zdravoj porodici kontakt među članovima porodice je intenzivan i nije zasnovan samo na fizičkom prisustvu članova porodice u istom prostoru u isto vreme. Na žalost, usled okupiranosti roditelja sticanjem materijalnih koristi za porodicu, roditelji sve više rade i sve manje vremena provode sa decom. Otudjenost modernog života na relaciji roditelji – dete doveli su do toga da sve češće članovi porodice borave u istom fizičkom prostoru, ne komunicirajući izvan osnovnih potreba (na primer: dete slobodno vreme u kući provodi pregledanjem društvenih mreža ili igrajući igrice, a sa roditeljima komunicira samo po potrebi). To takođe otvara pitanje slobodnog vremena učenika izvan porodice. Naime, najodgovorniji za slobodno vreme učenika su roditelji i porodica koji imaju pristup slobodnom vremenu učenika izvan škole. Zadatak porodice je da usmeravaju interese deteta i da pozitivno utiču na izbor aktivnosti slobodnog vremena. Slobodno vreme nužno zahteva i zabavu, druženje, ali odabir mora biti zasnovan na ne štetnosti i interesovanju deteta. U idealnim uslovima bi škola-roditelji-društvena sredina kao zajednica pozitivno uticali na slobodno vreme učenika – stvaranjem raznolikih mogućnosti za provođenje slobodnog vremena, zajedničkom kontrolom i usmeravanjem učenika. Zato su vannastavne aktivnosti škole i sekcije veoma važne za slobodno vreme učenika. Nužno je da škole razvijaju

vaspitanje za slobodno vreme učenika i u slobodno vreme učenika. U realnosti škole ili ne organizuju slobodne aktivnosti učenika, ili ih organizuju u skladu sa sopstvenim uslovima, a ne na osnovu interesovanja učenika. Vannastavne aktivnosti mogu biti sportskog, ekološkog ili kulturnog karaktera ili uže vezane za školske nastavne predmete (Ajanović i dr., 2004). Sve češće su te aktivnosti formalnog karaktera – da bi se ispunio zakonski okvir. Najčešće su to sportske aktivnosti i kulturni sadržaji koji zadovoljavaju potrebu škole (kulturno-umetnički program za Dan škole, prijem prvaka i sl.), uz ili bez učešća na likovnim konkursima, literarnim konkursima i sl. (koji se obično realizuju u okviru redovne nastave ili dodatne nastave za najnadarenije učenike). Slobodne aktivnosti bi trebale da obuhvataju širi spektar interesovanja učenika: sport, kulturno-umetnički sadržaji, tehničko, naučno i rekreacijsko obeležje. Škola može bitno uticati i na kreiranje razvoja politika izvan škole: informišući učenike i roditelje o mogućnostima participiranja u radu kulturno-umetničkih društava, kolonija, programa, razmene učenika, obukama i dr. Uz takvu inicijativu škole bi se mogle animirati kao i celokupna društvena zajednica – od stvaranja uslova za rad raznovrsnih grupa za različita uenička interesovanja do participacije što više učenika u programima koji bi ih adekvatno animirali u slobodno vreme shodno njihovim interesovanjima. Iako su školske aktivnosti usmerene samo na učenike škole i besplatne su, uključivanjem škola u razvoj mogućnosti organizacije slobodnog vremena izvan školskog sistema, doprinelo bi se radu i razvoju klubova, društava, zadruge, sekcija i drugih oblika rekreativnih sadržaja (Ajanović i dr., 2004). Izvannastavne aktivnosti sprovodi škola i učenik ih bira po interesovanju. One se ne organizuju u školi po odeljenjima, već u posebno formiranim grupama školske dece. Slobodne aktivnosti izvan škole takođe učenike spajaju po interesovanju, ali grupe nisu sačinjene od učenika samo jedne škole već različitih škola i ne moraju nužno biti organizovane po uzrastu.

Dakle, slobodno vreme učenika – i vreme u porodici i van porodice, u smislu vannastavnih aktivnosti koje organizuje škola i slobodnih aktivnosti, su od primarnog značaja za pravilan razvoj učenika i njegovog odnosa prema sebi, drugima i sredini. Gotovo svi vidovi slobodnih aktivnosti (u i bez organizacije škole) su bolja opcija nego da učenik svoje vreme provodi izvan svih oblika organizovanih aktivnosti, jer je u tom slučaju učenik sigurno uz neki od savremenih tehnoloških uređaja i na internetu. Televizija i masmediji bitno utiču na oblikovanje današnjih generacija. Svima dostupna, televizija je postala odlučujući faktor u formiranju trendova života i ponašanja. No, dok je televizijama i kompanijama najbitniji profit i ostvarivanje gledanosti, sami programski sadržaji najčešće nisu primereni mladim ljudima u razvoju (Miliša, Milačić, 2010). U R. Srbiji svaki program, emisija, dužan je da naglasi dozvoljeni uzrast deteta/osobe. No, iako sadržaj nije za mlađe od 18 godina, opet su roditelji i članovi porodice ti koji bi trebali da kontrolišu emisije koje njihovo dete gleda. Iako bi bilo primerenije da televizijske kompanije nemaju prava da neprimerene sadržaje emituju tokom dana, i u ovom slučaju je teret na roditeljima i školi. Upravo je televizija najzaslužnija za stvaranje trenda dokoličarenja među mladim ljudima (Miliša, Milačić, 2010). Slobodno vreme se provodi uz televiziju ili gledanje televizijskih sadržaja preko određenih platformi na internetu. Mladi često provode nekoliko sati dnevno uz popularne serije ili filmove. Osim televizije, mladi slobodno vreme provode uz igrice, društvene mreže, čet i email. Igrice se dele na dve

vrste: mladi uzrasti koriste igrice koje se instaliraju na uređaj i igraju bez internet konekcije, dok stariji koriste igrice igrajući na platformama onlajn. Iako postoje igrice uz koje dete može da uči, većina igrica koje su aktuelne starijim osnovcima nisu primerene njihovom uzrastu, omogućavaju im kontakt sa ljudima iz celog sveta i izazivaju zavisnost. Neretke su situacije da zbog igranja igrica učenik sve svoje slobodno vreme provodi igrajući ih, zapostavljajući odmor i san, zanemarujući školske obaveze i druženje izvan igranja igrice, a česti su i finansijski gubici (jer dodaci i napredak u ovim igricama zahtevaju ulaganje novca). Danas sve društvene mreže imaju opciju četa. Problemi koji nastaju kada dete pristupi servisu za čavljanje zaista mogu biti mnogobrojni; deca mogu otkriti lične podatke nepoznatim osobama, deliti lozinku s drugim korisnicima, mogu pristupiti temama koje su namenjene punoletnim osobama i sl. Društvene mreže povezuju ljude širom sveta, ali kod starijih osnovaca je više štetnih karakteristika korišćenja društvenih mreža, nego pozitivnih. Naime, učenici postaju zavisni od društvenih mreža. Merilo vrednosti je popularnost: pratioci, lajkovi i sl. Neretko se upravo preko društvenih mreža učenici zloupotrebljavaju i nad njima se vrši nasilje. Stvarnost društvenih mreža zamenjuje realnost. Posebno u tom uzrastu, društvene mreže mogu uticati pogubno na razvoj. Problem sa direktnom komunikacijom sa nepoznatim korisnicima je taj što nikada ne možemo biti sigurni u identitet osobe sa kojom komuniciramo. I u tom smislu je mnogo zloupotreba, posebno mladih korisnika.

Evidentna je potreba da se i odrasli i mladi edukuju o slobodnom vremenu i o korišćenju interneta u slobodno vreme. Odgovornost odraslih u ovom dobu punom iskušenja je ogromno, kao i odgovornost celokupne društvene zajednice. Društvene mreže su postale svakodnevica i deo identiteta svih mladih ljudi, kao i internet. Bezbednost na internetu i od interneta mora postati prioritet svim nosiocima vaspitanja i obrazovanja mladih.

No, internet se može koristiti i treba koristiti u obrazovne svrhe. Obrazovanje na internetu je vid obrazovanja koji prevazilazi prepreke (vremenske, prostorne, materijalne) (Goljanin i dr., 2014).

Obrazovanje na daljinu, posebno u godinama iza nas, u vidu onlajn nastave, omogućilo je realizaciju obrazovnog procesa izvan škole i bez fizičkog kontakta. Zatim se izdvaja učenje putem mreže (*elerning*). Ovaj vid obrazovanja podrazumeva neprestanu dostupnost sadržaja učenja – u školi i kod kuće, u bilo koje vreme i sl.

Mogućnosti korišćenja interneta u školama su mnogobrojne. No u smislu bezbednosne kulture na internetu, opasnost predstavlja upotreba interneta u slobodno vreme učenika.

METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

U radu se analiziraju rezultati dobijeni istraživanjem čiji je *predmet* bio usmeren ka sagledavanju prirode stavova učenika osnovne škole o bezbednosnoj kulturi na internetu u zavisnosti od kontrolnih varijabli koje su determinisale i sociodemografsku i obrazovnu strukturu uzorka. U odnosu na *kontrolne varijable* istraživanja – pol, razred, sredina življenja (selo-grad), struktura porodice, radni i obrazovni status oba roditelja – istraživanje je obavljeno sa *ciljem* da se utvrdi da li se stavovi učenika u vezi prepoznavanja opasnosti na internetu statistički značajno

razlikuju s obzirom na kontrolne varijable istraživanja. U analizi rezultata pošlo se od *opšte hipoteze* da svi navedeni pokazatelji značajno utiču na stavove učenika osnovne škole prema bezbednosti na internetu.

Na osnovu opšte hipoteze formulisane su i *posebne hipoteze* istraživanja:

1. Statistički značajna razlika u mišljenjima učenika OŠ o opasnostima na internetu s obzirom na pol – ne postoji.
2. Statistički značajna razlika u korišćenju i učestalosti korišćenja interneta postoji u odnosu na V i VIII razred – postoji.
3. Statistički značajna razlika u mišljenjima učenika OŠ o opasnostima korišćenja interneta s obzirom na strukturu porodice – postoji.
4. Statistički značajna razlika u mišljenjima učenika OŠ o opasnostima korišćenja interneta s obzirom na radni status roditelja – ne postoji.
5. Statistički značajna razlika u mišljenjima učenika OŠ o opasnostima korišćenja interneta s obzirom na obrazovni status roditelja – postoji.

Posredstvom *skale stavova* koncipirane za potrebe istraživanja, prikupljeni su podaci za sve navedene pokazatelje. Ispitanici su samoadministracijom ocenjivali stepen slaganja sa ajtemima o prepoznavanju opasnosti na internetu na petostepenoj skali Likertovog tipa u kojoj veći broj predstavlja manji stepen slaganja sa ajtemom (1=potpuno tačno, 2=delimično tačno, 3=nedolučan sam, 4=delimično netačno, 5=potpuno netačno).

U istraživanju je učestvovalo 43,2% dečaka i 56,8% devojčica osnovnoškolskog uzrasta. Ispitani su učenici V (53,8%) i VIII razreda (46,2%), od toga 40,4% je sa seoskog područja i 59,6% su gradske škole. Sa oba roditelja živi većina ispitanika (90,4%), sa jednim 8,3%, a bez roditelja je 1,3% učenika. Kod najvećeg broja jedan roditelj je u radnom odnosu (67,3%), oba roditelja rade kod 30,7% učenika, dok roditelji tri učenika ne rade. Osnovnu školu kao najviši nivo obrazovanja ima 25,5% očeva ispitanika, njih 45% ima srednji obrazovni nivo, dok visoku stručnu spremu ima 29,5% očeva. Najveći procenat majki ispitanika ima srednji obrazovni nivo (40,3%), nešto manji broj osnovnu školu (38,9%), dok je 20,8% majki ispitanika visoko obrazovano.

Statistička obrada rezultata izvršena je uz metode deskriptivne statistike i kroz testiranje hipoteza i: frekvencije, procenante, uzoračku srednju vrednost (aritmetička sredina – M), standardna devijacija (mera odstupanja od proseka – SD), minimalna i maksimalna uzoračka vrednost numeričkih varijabli, nivo verovatnoće (na $p < 0,05$), AVNOVA (jednofaktorska analiza verovatnoće) i t-test (za velike nezavisne uzorke). Svi podaci su obrađeni kroz statistički paket SPSS ver. 25.0.

ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Sumirajući opšti stav polovine ispitanih učenika u pogledu informisanosti o potencijalnim opasnostima koje postoje na internetu, može se konstatovati da su jedinstveni u stavu da su svesni prisutnih opasnosti na internetu i u skladu sa ličnim procenama ih i klasifikuju: hakovanje i krađa ličnih podataka su najučestalija birana opasnost, dok vršnjačko nasilje, vređanje, otmice, lažni profil, zloupotrebu dece i ucenjivanje navode u neznatnom broju slučajeva.

Deskriptivni pokazatelji istraživane kategorije stavova učenika o bezbednosti na internetu prikazani su u vidu 20 ajtema koji su procenjivani na skali stavova i interpretirani u vidu kvalitativne analize: gotovo svi učenici imaju pristup internetu ($M=1,62\pm 1,17$), uglavnom imaju i lični smart phone uređaj ($M=1,81\pm 1,36$). U proseku su učenici odgovorili da uglavnom svakodnevno surfuju na internetu ($M=1,91\pm 1,15$). Kao tačnu tvrdnju osnovnoškolci su ocenili: Imam svoj profil na društvenim mrežama ($M=1,57\pm 1,09$). Kao delimično netačno učenici ocenjuju ajtem: U toku sajber komunikacije pošaljem poruku sajber sagovornicima koju nikada ne bih poslao/la sagovorniku u realnom fizičkom okruženju ($M=3,44\pm 1,50$). Kao delimično tačno ocenjeno je korišćenje interneta u obrazovne svrhe ($M=2,17\pm 1,15$). Međutim, sličnom ocenom ocenjena je i tvrdnja: Internet koristim isključivo za zabavu ($M=2,02\pm 1,26$). Osrednjom ocenom učenici su ocenili da na internetu najviše posećuju www sajtove ($M=3,34\pm 1,44$), ali i da više vremena provode za kompjuterom nego u prirodi ($M=3,29\pm 1,52$). Učenici potvrđuju da im roditelji ograničavaju vreme koje provode na internetu ($M=2,41\pm 1,66$). Učenici su svesni opasnosti koje vrebaju na internetu i njihovih posledica ($M=1,60\pm 1,13$). Učenici smatraju da su upoznati sa opasnostima koje vrebaju decu na internetu ($M=1,73\pm 0,97$). Netačno je da roditelji provode većinu slobodnog vremena na internetu smatraju učenici ($M=3,65\pm 1,39$). Učenici su o opasnostima na internetu češće čuli od roditelja ($M=1,61\pm 0,99$), nego od nastavnika ($M=2,66\pm 1,36$) ili na medijima ($M=2,72\pm 1,41$). Učenici smatraju da roditelji posvećuju dovoljno vremena da edukuju svoju decu o dobrim i lošim stranama interneta ($M=1,93\pm 1,22$). Ispitanici su upoznati da na internetu može doći do krađe ličnih podataka i identiteta ($M=1,52\pm 1,02$), ali i posledica koje za sobom ostavlja krađa ličnih podataka od strane sajber kriminalaca ($M=1,68\pm 0,87$). Učenici ne misle da je sve preterano i da nema nikakvih opasnosti ($M=3,53\pm 1,48$).

Tabela 1.

Prepoznavanje opasnosti na internetu, deskriptivni pokazatelji

		Min	Max	M	SD
p7	Kućni računar ima pristup internet	1	5	1,62	1,17
p8	Imam lični smart phone uređaj	1	5	1,81	1,36
p9	Svakodnevno surfujem na internet	1	5	1,91	1,15
p10	Imam svoj profil na društvenim mrežama (navesti društvene mreže koje najčešće koristite)	1	5	1,57	1,09
p11	U toku sajber komunikacije pošaljem poruku sajber sagovornicima koju nikada ne bih poslao/la sagovorniku u realnom fizičkom okruženju	1	5	3,44	1,5
p12	Internet koristim u obrazovne svrhe	1	5	2,17	1,15
p13	Internet koristim isključivo za zabavu	1	5	2,02	1,26
p14	Na internetu najviše posećujem www sajtove	1	5	3,34	1,44

p15	Više vremena provodim za kompjuterom nego u prirodi	1	5	3,29	1,52
p16	Roditelji mi ograničavaju vreme koje provodim na internetu	1	5	2,41	1,66
p17	Svestan sam opasnosti koje vrebaju na internetu i njihovih posledica	1	5	1,6	1,13
p18	Znam sve o opasnostima koje vrebaju decu na internetu	1	5	1,73	0,97
p20	Roditelji provode većinu slobodnog vremena na internetu	1	5	3,65	1,39
p21	O opasnostima na internetu sam čuo od roditelja	1	5	1,61	0,99
p22	Roditelji posvećuju dovoljno vremena da me edukuju o dobrim i lošim stranama interneta	1	5	1,93	1,22
p23	O opasnostima na internetu sam čuo/čula od nastavnika	1	5	2,66	1,36
p24	O opasnostima koje vrebaju na internetu sam čitao/la i čuo/la u medijima	1	5	2,72	1,41
p25	Na internetu može doći do krađe ličnih podataka i identiteta	1	5	1,52	1,02
p26	Svestan/na sam posledica koje za sobom ostavlja krađa ličnih podataka od strane sajber kriminalaca	1	5	1,68	0,87
p27	Mislim da je sve preterano i da nema nikakvih opasnosti	1	5	3,53	1,48

Min=minimalna vrednost na uzorku, Max=maksimalna vrednost na uzorku, M=aritmetička sredina, SD=standardna devijacija;

Stavovi učenika slični su bez obzira na polnu pripadnost, dakle statistički značajna razlika među polovima ne postoji ni na jednom ajtemu.

Statistički značajna razlika između učenika V i VIII razreda i posedovanju ličnog smart phone uređaja postoji ($p < 0,05$). Naime, učenici VIII razreda češće poseduju ovaj uređaj ($M=1,58 \pm 1,25$) u odnosu na petake ($M=2,01 \pm 1,43$). Osmaci ređe internet koriste isključivo za zabavu ($M=2,24 \pm 1,40$) u odnosu na petake ($M=1,83 \pm 1,10$), $p < 0,05$. Petaci češće koriste www sajtove ($M=3,06 \pm 1,46$) u odnosu na osmake ($M=3,68 \pm 1,34$), $p < 0,01$. Međutim, osmaci su svesniji opasnosti koje vrebaju na internetu ($M=1,38 \pm 0,80$) u odnosu na petake ($M=1,80 \pm 1,32$), $p < 0,05$. Osmaci smatraju da više znaju o opasnostima koje vrebaju decu na internetu ($M=1,46 \pm 0,65$) u odnosu na petake ($M=1,95 \pm 1,14$), $p < 0,01$.

Učenici koji pohađaju gradske škole češće su o opasnostima na internetu čuli od roditelja ($M=1,46 \pm 0,73$) u odnosu na učenike iz seoskih škola ($M=1,84 \pm 1,26$), $p < 0,05$. Učenici iz grada su takođe informisaniji o tim opasnostima preko medija ($M=2,52 \pm 1,32$) u odnosu na učenike iz seoske sredine ($M=3,02 \pm 1,50$), $p < 0,05$.

Dalje nas je interesovalo – postoje li razlike u stavovima učenika u odnosu na strukturu porodice i radni status roditelja. Ispitali smo i da li učenici koji odrastaju sa jednim ili oba roditelja imaju drugačije stavove prema opasnostima koje vrebaju na internetu. Učenici koji odrastaju sa jednim roditeljem češće svakodnevno surfuju na internetu ($M=3,23 \pm 1,64$) u odnosu na one koji odrastaju sa oba roditelja ($M=1,80 \pm 1,02$), $p < 0,001$. Oni koji odrastaju sa jednim roditeljem manje su svesni opasnosti koje vrebaju na internetu i njihovih posledica ($M=2,62 \pm 1,76$) u odnosu na vršnjake iz potpunih porodica ($M=1,51 \pm 1,02$), $p < 0,01$. Takođe, deca iz nepotpunih

porodica ređe su čula o opasnostima na internetu od nastavnika ($M=3,62\pm 1,19$) u odnosu na vršnjake sa oba roditelja ($M=2,58\pm 1,35$), $p<0,05$. Deca sa oba roditelja svesnija su da na internetu može doći do krađe ličnih podataka i identiteta ($M=1,42\pm 0,88$) od vršnjaka sa jednim roditeljem ($M=2,62\pm 1,66$), $p<0,001$. Deca sa oba roditelja svesnija su posledica koje za sobom ostavlja krađa ličnih podataka od strane sajber kriminalaca ($M=1,63\pm 0,84$) od vršnjaka sa jednim roditeljem ($M=2,31\pm 1,03$), $p<0,05$. Učenici čiji roditelji imaju različit radni status ne razlikuju se statistički značajno povodom stavova o prepoznavanju opasnosti na internetu.

U pokušaju utvrđivanja razlike u stavovima učenika u odnosu na obrazovnu strukturu roditelja, došli smo do podataka koji ukazuju da učenici čije majke imaju visoko obrazovanje ređe surfuju na internetu ($M=2,37\pm 1,16$), u odnosu na decu čije majke imaju osnovno ($M=1,75\pm 0,95$) ili srednje obrazovanje ($M=1,74\pm 1,16$), $p<0,05$. Stavovi učenika o opasnostima koje vrebaju na internetu ne razlikuju se statistički značajno u odnosu na obrazovanje oca.

DISKUSIJA

Učenici od V do VIII razreda osnovne škole specifičnog su uzrasta – na pragu puberteta, sebe ne smatraju decom i nestrpljivo iščekuju odraslo doba, te pokušavaju i pre vremena donositi samostalno odluke, najčešće bez dovoljno znanja. Ukoliko roditelji nisu u mogućnosti da prate svakodnevne navike dece, a škola i društvena zajednica ne utiču na pravilno konvpiranje slobodnog vremena deteta i upotrebe interneta, učenici ovog uzrasta jesu u opasnosti od negativnih uticaja interneta.

Opšti cilj ovog istraživanja odnosio se na utvrđivanje uticaja i povezanosti sociodemografskih varijabli na stavove učenika o bezbednosnoj kulturi na internetu. Sociodemografske karakteristike utiču na učeničke stavove o bezbednosnoj kulturi na internetu u određenoj meri.

Pol ispitanika, u vezi sa bezbednosnom kulturom na internetu, statistički nije značajan. Rezultati našeg istraživanja su potvrdili da pristup internetu imaju i devojčice i dečaci, i da pol ne utiče na posjedovanje ličnog smart phone uređaja, korišćenje neta za zabavu/obrazovne svrhe, kao ni posećivanje www sajtova. I dečaci i devojčice jednako daju primat internetu nad boravkom u prirodi. Ista je situacija i po pitanju izvora informacija o bezbednosti na internetu i krađi ličnih podataka. Istraživanje Deca Evrope na internetu rađeno je 2021. godine (Korišćenje interneta i digitalne tehnologije kod dece i mladih), a rezultati pokazuju da pol ne utiče na odnos dece prema korišćenju interneta i bezbednosnoj kulturi.

Druga hipoteza našeg istraživanja odnosila se na razliku petaka i osmaka u pogledu načina i učestalosti korišćenja interneta. Ova hipoteza je potvrđena na osnovu sledećih činjenica: češće osmaci imaju lične smart phone uređaje nego petaci, no ovde treba napomenuti da je pandemija i onlajn nastava doprinela tome da zaista većina učenika ima neki od ličnih uređaja iz prostog razloga – neophodnosti posjedovanja nekog uređaja da bi mogla da se prati nastava i odrađuju zadaci. Češće petaci internet koriste za obrazovanje, a osmaci češće za zabavu (iako bi situacija trebala da bude obrnuta). Ne iznenađuje da su stariji učenici svesniji opasnosti koje vrebaju na internetu nego petaci. Po ostalim varijablama rezultati neznatno odstupaju – u smislu pristupa

internetu, vremenu koje učenici provode uz internet, kao i izvorima informisanosti o bezbednosnim merama. I petaci i osmaci provode previše vremena na internetu, a to potvrđuje i pomenuto istraživanje u kojem se naglašava da mlađi korisnici (viši razredi OŠ) zbog igranja igrice i društvenih mreža zanemaruju čak i jelo i spavanje. U trećoj hipotezi našeg istraživanja smo predvideli da postoji statistički značajna razlika u stavovima učenika OŠ s obzirom na strukturu porodice. Istakli smo da sa oba roditelja živi većina ispitanika (90,4%), sa jednim 8,3%, a bez roditelja je 1,3% učenika. Nažalost, istraživanjem je potvrđeno da učenici koji žive sa jednim roditeljem provode više vremena na internetu. Smatramo da u takvim porodicama roditelj mora da je više usmeren na materijalno obezbeđivanje porodice i da takvi roditelji najčešće više rade i manje vremena su sa detetom, a dete je u slobodno vreme samo i slobodno preterano koristi internet. Učenici u jednoroditeljskim porodicama su i manje svesna opasnosti interneta, a manje su svesna posledica krađe identiteta. Upravo kod ovakvih učenika bi škola nužno morala da pojača mere i obezbedi učeniku sticanje neophodnih znanja o opasnostima interneta, kao i pomoć u osmišljavanju kvalitetnog slobodnog vremena učenika, jer je ovakvih učenika mnogo manje u odeljenjima i školi nego učenika sa oba roditelja.

Iako smo pretpostavili da nema statistički značajne razlike u stavovima učenika o bezbednosti na internetu s obzirom na radni status roditelja, istraživanje je pokazalo da roditelji koji rade i roditelji koji ne rade gotovo jednako ne utiču na znanja i stavove dece o bezbednosti na internetu. Gore pomenuto istraživanje takođe pokazuje da roditelji sa decom u neznatnom procentu razgovaraju o internetu, ponašanju na internetu, bezbednosti na internetu i sl. Roditelji razgovaraju sa decom u smislu ograničavanja vremena koje učenici provode na internetu. Interesantan je podatak da učenici najmanje tri sata dnevno provode na internetu, a gotovo sve vreme je svrha zloupotrebe interneta – zabava.

Poslednja hipoteza se odnosila na stavove učenika o bezbednosti na internetu u odnosu na obrazovni status roditelja. Očekivano je da obrazovaniji roditelji utiču na stavove deteta o bezbednosti na internetu, kao i o pravilnoj upotrebi interneta. Istraživanje je obavljeno razdvajanjem roditelja po polnoj strukturi: otac i majka različitog obrazovanja. Rezultati su pokazali da pristup internetu, posedovanje ličnog uređaja, posedovanje profila na društvenim mrežama, komunikacija sa nepoznatim ljudima, korišćenje neta u obrazovne ili zabavne svrhe ne zavise od obrazovanja roditelja. Statistički značajna razlika postoji samo kod provođenja vremena na netu u zabavne svrhe jer se pokazalo da deca čije majke poseduju visoko ili srednje obrazovanje ređe koriste internet za zabavu. O bezbednosti na internetu i krađi podataka i identiteta, učenici ne dobijaju dovoljno informacija od roditelja bez obzira na stepen obrazovanja.

Dakle, u ovom istraživanju ispitivani su stavovi učenika o bezbednosnoj kulturi odnosno o bezbednosti na internetu i korišćenju interneta uopšte. Nalazi ukazuju na to da učenici provode previše vremena na internetu i da nisu upoznati sa opasnostima niti merama bezbednosti na internetu, a znanja koja poseduju nisu proistekla od roditelja niti škole (u najvećem broju slučajeva). U budućnosti bi bilo poželjno istražiti mogućnosti planskog organizovanja slobodnog vremena učenika u društvenoj zajednici. Neophodno je stvoriti uslove da se o opasnostima interneta i bezbednosnim merama upoznaju učenici, nastavnici i roditelji. Samo ukoliko se učenicima ponudi

bolja opcija od dangubljenja uz internet, ponudi znanje o dobrim i lošim stranama interneta, postoji mogućnost da negativne posledice korišćenja interneta neće trajno osakatiti sadašnje i buduće mlade generacije.

ZAKLJUČAK

Sve više se ističe da je kreiranje koordinirane nacionalne kampanje o bezbednim načinima korišćenja interneta jedan od prioriternih zadataka svake vaspitno-obrazovne institucije u koje se svakako ubraja i porodica, kao prvo okruženje koje ima presudan uticaj na formiranje stavova dece uopšte, a time i stavova prema bezbednosti na internetu. Važnost roditeljskog uticaja na formiranje stavova učenika je nedvosmislena. Iako škola, vršnjaci i sredstva informacionih tehnologija imaju uticaj na mlade osobe, faktori koji čine strukturu porodične organizacije – socioekonomski i obrazovni status roditelja vrše jak uticaj na oblikovanje stavova učenika (Ferry, 2006). S tim u vezi, istraživanje je potvrdilo hipotezu da struktura i obrazovni status porodice kao značajne kontrolne varijable dominantno utiču na prirodu stavova učenika o opasnostima na internetu.

LITERATURA

1. Ajanović, Dž. i Stevanović, M. (2004). *Metodika vannastavnih aktivnosti učenika*, Zenica: Pedagoški fakultet.
2. Ferry, N. M. (2006). *Factors influencing career choices of adolescents and young adults in rural Pennsylvania*. Journal of Extension, 44 (3), 1-6.
3. Šapić, J. Jelena (2016). *Bezbednost dece na internetu u Srbiji: Izloženost bez koordinisane zaštite*, Beograd: Centar za istraživanje javnih politika - <https://publicpolicy.rs/files/1policy%20brief%20bezbednost%20dece%20na%20internetu.pdf>.
4. *Korišćenje digitalnih tehnologija, rizika i zastupljenosti digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji: Deca na internetu* - <http://5sazvezdicom.medijiskestudije.org/index.php/nauni-rad/314-deca-na-internetu>).
5. Popadić, D., Kuzmanović, D. (2013). *Korišćenje digitalnih tehnologija, rizika i zastupljenosti digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji*, Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
6. Stajić, Lj., Mijalković, S., Stanarević, S. (2006). *Bezbedonosna kultura mladih*. Beograd.
7. Goljanin, Danilo, Miljković, Z.M., Alčković, S.S., Gavrilović, M. J., Savković, M., Stamenković, D. (2014). *Generacija Z, internet i obrazovanje*, Sinteza - <https://portal.sinteza.singidunum.ac.rs/Media/files/2014/506-509.pdf>.
8. *Deca Evrope na internetu – Korišćenje interneta i digitalne tehnologije kod dece i mladih u Srbiji iz 2021. godine* - <https://www.unicef.org/serbia/koriscenje-interneta-i-digitalne-tehnologije-pregled-nalaza>
9. Mate, Erceg (2014). *Sadržaji interneta i slobodno vrijeme djece i mladeži osnovnoškolske dobi*, Split: Sveučilište u Splitu, Prirodoslovno-matematički fakultet - <https://zir.nsk.hr/islandora/object/pmfst:14/preview>

10. Miliša, Z., Milačić, V. (2010). *Uloga vremena u kreiranju slobodnog vremena mladih*, 571-590. Riječki teološki časopis.
<https://portal.sinteza.singidunum.ac.rs/Media/files/2014/506-509.pdf>

RESUME

Today's education, as well as all life, is based on Internet. All world need to pay more attention on safety on the Internet, especially when its about kids. Related to that is the notion of safety culture on the Internet, which children learn in the family, at school and through the media. Children need to be informed about dangers and prevention through teaching and extracurricular activities. From the first meetings with the means of modern technology, it is desirable to direct children in the family as well as in educational institutions to their rational use, the Ministry of Trade, Tourism and Telecommunications of the Republic of Serbia launched the Smart-Safe action The goal of the action is to inform as many children as possible about digital security. Its really important to relase the need to acquire and develop a security culture on the Internet. However, in order for children to be informed about the correct and safe use of the Internet, it is necessary for parents to be aware of the danger that lurks on the Internet for children, but also to have knowledge that will prevent abuse by their children and knowledge that will be passed on to children in order to use the Internet safely. The responsibility lies with teachers as well, because the Internet has become an everyday part of the education process, so teachers must also have knowledge about the safe use of the Internet, which they will pass on to students during the entire teaching process.